



SPELEN EN LEREN IN EEN PEUTER-KLEUTERGROEP

SUCCEFACTOREN VOOR DE KINDONTWIKKELING



EDUX

Spelend leren en lerend spelen: als kinderen vier jaar zijn maken ze de overstap naar de basisschool. Deze plotselinge overgang van informele naar formele educatie staat steeds meer ter discussie. Waarom zo'n harde knip maken als elk kind zich op zijn eigen tempo ontwikkelt? Als kinderen geleidelijker van een peutergroep naar een kleutergroep kunnen overgaan, krijgen ze alle kansen om zich op hun eigen tempo voor te bereiden op de overgang naar het onderwijs. Het realiseren van een Integraal Kind Centrum (IKC) lijkt dus een logische stap. Door peuters en kleuters samen in een groep te verbinden, ervaren de kinderen de overgang stap voor stap in een vertrouwde omgeving en met vertrouwde professionals en kinderen.

Maar de realisatie van zo'n peuter-kleutergroep is nog niet zo eenvoudig. Opvang en onderwijs opereren in verschillende werelden: verschillende organisatiebelangen, andere wet- en regelgeving, andere werk- en openingstijden. Vaak leidt dat tot een andere pedagogische visie en het ontbreken van een gezamenlijke taal en cultuur. Daarnaast maakt de veelzijdigheid aan factoren die de kindontwikkeling mogelijk beïnvloeden het lastig dit eenduidig te onderzoeken. Daarom zijn ook wetenschappelijke inzichten over wat werkt en waarom nog weinig beschikbaar. Veel IKC's met een peuter-kleutergroep blijken daarom nog zoekende in de visie en focus om zo'n combigroep succesvol te realiseren. In opdracht van IKC De Abacus onderzocht Edux daarom de succesfactoren op het gebied van kindontwikkeling. Daarnaast biedt dit whitepaper een overzicht van bevorderende factoren voor een combigroep voor professionals en ouders. Afsluitend worden de succesfactoren op een rij gezet.

Dit whitepaper is geschreven in opdracht van IKC Abacus in Huissen.

Auteurs: Marleen Hilhorst en Eva van de Sande / e.vandesande@edux.nl

Ulvenhout, maart 2021. Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd of openbaar gemaakt worden zonder schriftelijke toestemming van IKC Abacus en Edux. Beide organisaties aanvaarden geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

Inclusie en diversiteit, in een sterke pedagogische omgeving voor alle kinderen, worden steeds noodzakelijker. Daardoor is er veel aandacht voor doorlopende leerlijnen, als tegenbeweging van het bestaande versnipperde aanbod. Vanuit deze visie is er een nieuwe tendens ontstaan, waarbij onderwijs en kinderopvang samenwerken in de vorm van een Integraal Kindcentrum (IKC).

“In de loop van een dag gaat een kind bijvoorbeeld naar de buitenschoolse opvang, de school en de tussenschoolse opvang. Deze overgangen betekenen iedere keer een harde cesuur waarbij kinderen te maken krijgen met nieuwe volwassenen, een wisselende groepssamenstelling en een andere cultuur”. Taskforce onderwijs & opvang, 2017, p8.

Het samenbrengen van kinderen met verschillende leeftijden gebeurt al langer in het onderwijs, bijvoorbeeld binnen Jenaplan en Montessori onderwijs. Ook in de kinderopvang is het mixen van groepen niet ongewoon: naast horizontale groepen (zoals een baby- of peutergroep) zijn er in Nederland ook veel verticale groepen, waar kinderen tussen de 0 en 4 jaar samen een groep vormen. In Nederland zijn de afgelopen jaren steeds meer van deze groepen ontstaan, variërend in vorm en opzet (zie kader).

IKC De Abacus

Basisschool De Abacus en kinderopvangorganisatie Skar in Huissen werken al sinds 2014 integraal samen in een kindcentrum. In februari 2020 startten ze een pilot met een kleine combinatiegroep van oudste peuters (vanaf 3,5 jaar) en jongste kleuters, groep 1. De kinderen blijven een jaar in dezelfde groep en stromen pas met 4 jaar en 6 maanden door naar een groep met oudste kleuters. Door de samenstelling, de kleinschalige opzet en het lesprogramma maken de kinderen spelenderwijs kennis met het ritme en de structuur van de basisschool. Rond de leeftijd van 4,5 jaar stromen de kleuters door naar kleutergroep 1/2. Met deze doorgaande speel-leerlijn versterken Skar en de Abacus de samenwerking in hun IKC, met één pedagogische en didactische visie.

Varianten van combigroepen voor peuters en kleuters

- Light versie: peuters en kleuters ontmoeten elkaar op bij gelegenheid (bijv. buiten op of andere vaste momenten)
- Peuters draaien een aantal uren of dagen mee in groep 1 van de kleuters (Voorbeeld: De Twijn in Terneuzen)
- Peuter-kleutergroepen speciaal voor VVE kinderen – oudste peuters en jongste kleuters vormen samen één groep die intensief worden voorbereid op de basisschool (Voorbeeld: samenwerking kinderopvang GO! en Stichting SchOOL in Lelystad (basisschool De Poolster)
- Peuters en kleuters vormen samen één vaste groep (Voorbeeld: samenwerking kinderopvang Okidoki en Godfried Bomansschool in 's-Gravensande)

Het mixen van peuters en kleuters in één groep is echter een nieuwe ontwikkeling, met daarbij als uitdaging dat kinderopvang en onderwijs nauw samen dienen te werken. Critici wijzen hierbij op het risico van ‘verschooling’ van de kinderopvang. Belangrijk is daarom om kritisch te blijven op de pedagogische invulling en activiteiten (zie voor tips Compen, 2021). Daarom worden er strenge eisen gesteld vanuit wet- en regelgeving aan pilots zoals die van De Abacus.

Naast argumenten voor het stimuleren van kindontwikkeling, biedt een IKC ook mogelijkheden om het groeiend tekort aan personeel binnen kinderopvang en onderwijs op te vangen. Door bijvoorbeeld peuters één dag per week bij kleuters te plaatsen, of (niet leerplichtige) kleuters juist bij peuters, kunnen tekorten opgevangen worden. Daarnaast kan het tegemoet komen aan de behoefte aan flexibele school en opvangtijden. Steeds meer ouders zijn aan het werk, er zijn steeds meer verschillen in de momenten en locatie waarop gewerkt wordt. Samenwerking tussen kinderopvang en onderwijs zorgt voor meer personeel wat kan inspelen op deze vraag. Veel potentiële voordelen dus, maar ook veel verschillende variaties om een IKC invulling te geven. Om onderbouwd keuzes te maken is het daarom van groot belang om na te gaan wat succesfactoren van peuter/kleutergroepen zijn, en waarom.

Welke toegevoegde waarde heeft een combigroep voor peuters en kleuters, voor wie, en waarom?

Toegevoegde waarde voor kinderen

De meest genoemde en bekende meerwaarde voor kinderen is dat een peuter-kleutergroep zorgt voor minder en soepelere overgangen. Dit heeft als gevolg dat er minder informatie over kinderen verloren gaat en soepeler gecommuniceerd kan worden, waardoor er beter op de ontwikkeling ingespeeld kan worden.

Er zijn echter meer positieve invloeden te benoemen. Zo geldt dat een peuter-kleutergroep veel mogelijkheden biedt voor een doorgaande ontwikkellijn. De term 'peuter' of 'kleuter' zorgt ervoor dat we jonge kinderen onderscheiden op basis van leeftijd. Als we naar de ontwikkeling van kinderen tussen de 2 en 6 jaar kijken, is het onderscheid echter veel minder rechtlijnig (zie kader 2 en 3).

Een peuter-kleutergroep biedt ruimte voor een aanpak op maat, gericht op individuele behoeftes. Doordat professionals met verschillende expertises samen komen in zo'n groep, kan hier beter op worden afgestemd. Kinderen kunnen samen leren en spelen op basis van hun interesses, maar bijvoorbeeld ook op basis van de moeilijkheidsgraad van een aangeboden activiteit of de mate waarin de kinderen wel of niet toe zijn aan een volgende (leer)stap. Samenwerking van professionals uit kinderopvang en onderwijs draagt bijvoorbeeld bij aan het intensief inzetten op taal- en onderwijsachterstanden.

Juist op vroege leeftijd ingrijpen is cruciaal om vergroting van een taal- of onderwijsachterstand te voorkomen.

De **differentiatiefase van de taalontwikkeling** vindt plaats tussen de 2,5 en 5 jaar. In deze periode breidt de woordenschat snel uit en is er grote groei op het gebied van grammaticale ontwikkeling en klankontwikkeling (JGZ, 2018). Jonge kinderen verwerven mijlpalen op het gebied van taal in een bepaalde volgorde. Er kunnen echter grote verschillen in de momenten waarop zij deze mijlpalen behalen.



Executieve functies zijn cognitieve regelfuncties die helpen met veranderingen om te gaan, te focussen en niet te snel op te geven. Ze komen tot ontwikkeling vanaf de geboorte tot aan de adolescentie en zorgen er bijvoorbeeld voor dat je start aan een taak en je aandacht kunt richten en vasthouden.

De basis executieve functies zijn impulscontrole, werkgeheugen en cognitieve flexibiliteit. Ze ontwikkelen zich langzaam en zijn dus nog volop in ontwikkeling in de voor- en vroegschoolse periode (Dawson & Guare, 2009). Op jonge leeftijd vraagt het dus om grote cognitieve inspanning om executieve functies in te zetten.

Tussen de 3 en 6 jaar hebben kinderen een ontwikkelingsprint in de executieve functies, en dat is nou juist de leeftijd dat de leesontwikkeling ook begint. Onderzoek toont sterke samenhang (Van de Sande et al., 2015; 2017; 2018).

Jonge kinderen blijken sterk te verschillen in de mate waarin hun executieve functies zich ontwikkelen (Dawson & Guare, 2009). Deze verschillen hebben een voorspellende waarde op de schoolbereidheid en het schoolsucces van jonge kinderen (Diamond, 2013). Goede ondersteuning is dus essentieel.

Om de ontwikkeling van peuters en kleuters te stimuleren, wordt er al lang niet meer alleen gekeken naar hoe zij voorbereid kunnen worden op taal en rekenen. De brede ontwikkeling van kinderen staat centraal, met daarbij aandacht voor zowel de cognitieve als de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Deze brede ontwikkeling van kinderen kan gestimuleerd worden door aandacht te besteden aan executieve functies en het zelfsturende gedrag dat daar uit voortkomt. Zo stuurt impulscontrole bijvoorbeeld de volgehouden aandacht, en het werkgeheugen is nodig om goed te kunnen plannen. Het stap voor stap ontwikkelen van executieve functies en zelfsturing kan bij jonge kinderen gestimuleerd worden middels spel. De professional biedt hierbij ondersteuning zowel voorafgaand aan het spelen als tijdens het spelen. Op basis van de kennis over het kind kan de aanpak bepaald worden: Wat voor spel speelt het kind al? Hoe speelt het kind en wat kan hij of zij al zelf bedenken? Wat heeft het kind nodig om anderen het spel te betrekken?

Binnen een peuter-kleutergroep gaat geen waardevolle informatie over de ontwikkeling van de kinderen verloren door de overgang van opvang naar onderwijs.

Dat heeft een grote meerwaarde, aangezien juist gedurende de peuter en kleuter leeftijd de ontwikkeling optimaal gestimuleerd dient te worden. De hersenen van kinderen zijn gedurende deze periode zeer gevoelig en ontvankelijk om te leren (zie kader).

De ontwikkeling van de **hersenen** in de (vroege) kinderjaren verloopt in fasen. Elke fase kent ideale omstandigheden om een bepaalde vaardigheid te leren. Dat zijn de fasen waarin het brein als het ware 'open' staat, ontvankelijk is voor de verwerking van bepaalde informatie. Voor motoriek en taal zijn de eerste zes levensjaren van een kind bijvoorbeeld zeer bepalend.



Toegevoegde waarde voor ouders

Een peuter-kleutergroep kan ook voor ouders een grote meerwaarde hebben. In praktische zin hoeven ouders bijvoorbeeld minder werk te verrichten als het gaat om administratie en organisatie. Er hoeft bijvoorbeeld maar één groep op de hoogte te worden gebracht als een kind ziek is. Daarnaast kan een peuter-kleutergroep aansluiten op de behoeften van ouders om flexibeler om te gaan met het brengen en ophalen van hun kind.

Om de ontwikkeling van kinderen te stimuleren, is goed partnerschap tussen ouders, de voorziening/school en het kind belangrijk. Persoonlijk contact vormt hierbij de basis om vertrouwen te hebben in elkaar, elkaar te kunnen informeren en elkaar hulp of ondersteuning te bieden. De overdracht van opvang naar onderwijs is voor ouders juist hierom een spannende stap. Er zijn weer nieuwe professionals, waardoor opnieuw tijdsinvestering van beide kanten nodig is om goed partnerschap te bewerkstelligen.

Met behulp van een peuter-kleutergroep kan er duurzaam op het partnerschap van ouders en professionals ingezet worden.

Toegevoegde waarde voor professionals

In een combigroep werken pedagogisch medewerkers en leerkrachten samen. Dat biedt zowel voordelen voor de kinderen als voor de professionals:

- Kinderen zijn gebaat bij een continuering van pedagogisch aanbod. Doordat professionals vanuit de kinderopvang en onderwijs samenwerken, ontstaat er gemakkelijker een gezamenlijke cultuur en visie.
- Professionals leren van elkaar op de werkvloer. Leerkrachten worden door pedagogisch medewerkers versterkt in de pedagogiek, terwijl pedagogisch medewerkers leren van de didactische aanpak van leerkrachten.
- Er kan verbinding worden gelegd tussen formeel en informeel leren binnen verschillende leercontexten door professionals. Het schoolse leren kan bijvoorbeeld in verbinding worden gebracht met het naschoolse spelen. Hierdoor ontstaat er een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van kinderen.

'Als je samenwerkt, ga je vanzelf dezelfde taal spreken'

Samenwerking bij IKC De Abacus

"We kunnen leren én gebruik maken van elkaars kwaliteiten, ervaring en achtergrond. Onderwijs en peuterwerk komen samen en vloeien in elkaar over. We zoeken steeds naar een goede balans.

Belangrijk is de fijne en open communicatie tussen ons. Zo delen we de verantwoordelijkheid voor onze groep. Het is zo waardevol om te zien dat we een stevige basis leggen bij de kinderen voor hun verdere ontwikkeling in het basisonderwijs: de overstap naar groep 1-2 is geen hoge drempel meer maar een logische volgende trede op de trap".

Susan Rikken, teamleider groep De Stokstaartjes

DE BELANGRIJKSTE SUCCESFACTOREN VAN EEN PEUTER-KLEUTERGROEP OP EEN RIJ:

- **PEUTERS EN KLEUTERS ONTWIKKELEN ZICH OP HUN EIGEN TEMPO, EEN HARDE KNIP TUSSEN DEZE ONTWIKKELFASEN BESTAAT NIET. EEN PEUTER-KLEUTERGROEP BIEDT RUIMTE VOOR EEN AANPAK OP MAAT, GERICHT OP DE INDIVIDUELE BEHOEFTE EN ONTWIKKELTEMPO VAN HET KIND.**
- **BINNEN EEN PEUTER-KLEUTERGROEP GAAT WAARDEVOLLE INFORMATIE, BIJVOORBEELD OVER DE ZELFSTURING EN SPELONTWIKKELING VAN KINDEREN, NIET VERLOREN OMDAT ER MINDER EN SOEPELERE OVERGANGSMOMENTEN ZIJN.**
- **MET BEHULP VAN EEN PEUTER-KLEUTERGROEP KAN ER DUURZAAM INGEZET WORDEN OP HET PARTNERSCHAP MET OUDERS. EEN GOEDE VERTROUWENSBASIS EN TIJDSINVESTING IN PERSOONLIJK CONTACT ZORGT ERVOOR DAT DE OVERGANG VAN OPVANG NAAR ONDERWIJS OP EEN PRETTIGE EN NATUURLIJKE WIJZE VERLOOPT.**
- **DOOR INTERPROFESSIELE SAMENWERKING IS ER VEEL AANDACHT VOOR ZOWEL DE PEDAGOGISCHE ALS DE DIDACTISCHE KWALITEIT VAN DE GROEP. LEERKRACHTEN EN PEDAGOGISCH MEDEWERKERS WERKEN ÉN LEREN MET ELKAAR.**



Geraadpleegde bronnen
zie de bijlage voor de hyperlinks



- Aarssen, J. et al. (2010). Zelfsturing als basis voor de ontwikkeling van het kind. *Sardes Special*, 9.
- Boland, A. (2019). Zorgen voor een doorgaande spelontwikkeling. *Sardes Special*, 24, 9-12.
- Bot, J. (2017). Pilot op basisschool De Twijn in Terneuzen: Kleuters mét peuters in groep 1. *Schooljournaal*, 1, 34-35.
- CNV Schoolleiders (2016). Interdisciplinair samenwerken om kinderen maximaal tot bloei te laten komen. *Direct*, 3, 27-29
- Compen, G. (2021). Een peuter-kleutergroep: het ei van Columbus? *Edux Blog*.
- Diamond, A. (2013). Executive functions. *Annual Review of Psychology*, 64, 135-168.
- Dawson, P., & Guare, R. (2009). *Slim maar ... : help kinderen hun talenten benutten door hun executieve functies te versterken*. Amsterdam: Hogrefe.
- Donkers, E. (2019). De peuter-kleuterklas in 's-Gravenzande: intensieve samenwerking tussen kinderopvang en school. *Sardes Special*, 24, 27-29.
- Fabian, H. & Dunlop, A.W. (2007). Outcomes of good practice in transition processes for children entering primary school. *Working papers in Early Childhood Development*, 42. Den Haag: Bernard van Leer Foundation.
- Fukkink, H., Hoogeveen, K. & Muller, P. (2016). *Ouderbetrokkenheid bij de overdracht. De rol van ouders bij de overgang van hun kind naar de basisschool*. Utrecht: Sardes.
- Fukkink, R.G. (2019, oktober). Peuter-kleuter-groep: Dubbeldenken over kinderopvang en onderwijs[PowerPoint].
- Fukkink, R.G. & Van Verseveld, M. (2019). Inclusive early childhood education and care: a longitudinal study into the growth of interprofessional collaboration. *Journal of Interprofessional Care*.
- IKC De Abacus, schoolgids 2020-2021. Geraadpleegd via <https://de-abacus.nl>
- Jansen, P., Moulaert, B. & Van de Sande, E. (2019). Onderzoekend en ontwerpnd leren: W&T-Wijzer met Opstap voor jonge kind. Venlo: WTE Regio Zuid.
- Kennisrotonde (2018). *Welke kenmerken van een doorgaande lijn van voor-naar vroegschool dragen bij aan de cognitieve en sociaal emotionele ontwikkeling van VVE-kinderen?* (KR. 444). Den Haag: Kennisrotonde.
- Kieft, M., Van der Grinten, M., & De Geus, W. (2016). *Samenwerking in beeld*.
- Kooi, van der, A. (2013). *De brede school als leergemeenschap: Betekenisvol leren door samenhangende en elkaar versterkende leercontexten*. Rotterdam: Rotterdam University Press
- Lanting, C.I., De Wolff, M.S., Wiefferink, K., & Uilenburg, N. (2018). *JGZ-richtlijn taalontwikkeling*. Noordzij, F. (2018). *Peuter-kleutergroep van start in nieuwe schooljaar*.
- Onderwijsraad (2015). *Een goede start voor het jonge kind*.
- PACT (2017). *Samen aan de slag*.
- Skar (3-02-2020). Combinatiegroep peuters en kleuters van start in Huissen.
- Slot, P., Leseman, P. (2019). *Investeren in kinderen van 0-12 jaar. Bevindingen uit de wetenschap*. Het Kinderopvangfonds.
- Slot, P., Leseman, P. (2020). *Kwaliteit van integrale kindcentra. Een eerste verkenning van onderscheidende factoren*. Het Kinderopvangfonds.
- Slot, P., Jepma, I.J., Muller, P., Romijn, B. & Leseman, P. (2018). *Kwaliteit van de Nederlandse kinderdagopvang, peuteropvang, buitenschoolse opvang en gastouderopvang. Landelijke Kwaliteitsmonitor Kinderopvang. Gecombineerde metingen 2017-2018*. Utrecht: Sardes.
- Slot, P. (z.d.). *Systeem van spelend leren* [PowerPoint].
- Stichting Leerplan Ontwikkeling (2017). *Executieve functies*.
- Stichting Samenwijs (2019). *'IKK – liever een wet die kinderen niet plet'*.
- Taskforce samenwerking onderwijs en kinderopvang (2017). *Tijd om door te pakken in de samenwerking tussen onderwijs en kinderopvang*.
- Van de Sande, E., Bruggink, M. & Lamers, I. (2015). Executieve functies voor het leren lezen. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.
- Van de Sande, E., Segers, E., & Verhoeven, L. (2018). How executive control predicts early reading development, *Written Language & Literacy*.
- Van de Sande, E., Segers, E., & Verhoeven, L. (2017). The role of executive functions for dyadic literacy learning in kindergarden. *Early Education and Development*.
- Van de Sande, E. (2015). Help kleuters de aandacht vast te houden. *Didactief*, 45(10).
- VNG (2019). *Landelijke IKC-dag: samen bouwen aan een sterke 'tribe'*.